

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Store Afdeling)

6. november 2018 *

»Præjudiciel forelæggelse – socialpolitik – tilrettelæggelse af arbejdstiden – direktiv 2003/88/EF – artikel 7 – ret til årlig betalt ferie – national lovgivning, der foreskriver, at ikke afholdt betalt årlig ferie og finansiell godtgørelse for sådan ferie fortages, når arbejdstageren ikke har fremsat en anmodning om ferie før arbejdsforholdets ophør – direktiv 2003/88/EF – artikel 7 – forpligtelse til at anlægge en overensstemmende fortolkning af national ret – Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder – artikel 31, stk. 2 – mulighed for påberåbelse under en sag mellem private parter«

I sag C-684/16,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland) ved afgørelse af 13. december 2016, indgået til Domstolen den 27. december 2016, i sagen

Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV

mod

Tetsuji Shimizu,

har

DOMSTOLEN (Store Afdeling),

sammensat af præsidenten, K. Lenaerts, afdelingsformændene J.-C. Bonichot, A. Prechal (refererende dommer), M. Vilaras, T. von Danwitz, F. Biltgen, K. Jürimäe og C. Lycourgos samt dommerne M. Ilešič, J. Malenovský, E. Levits, L. Bay Larsen og S. Rodin,

generaladvokat: Y. Bot

justitssekretær: fuldmægtig K. Malacek,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 9. januar 2018,

efter at der er afgivet indlæg af:

- Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV ved Rechtsanwalt J. Röckl,
- Tetsuji Shimizu ved Rechtsanwalt N. Zimmermann,
- den tyske regering ved T. Henze og J. Möller, som befuldmægtigede,

* Processprog: tysk.

- den franske regering ved D. Colas og R. Coesme, som befuldmægtigede,
 - den ungarske regering ved E. Sebestyén og M.Z. Fehér, som befuldmægtigede,
 - Europa-Kommissionen ved M. van Beek og T.S. Bohr, som befuldmægtigede,
- og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 29. maj 2018, afsagt følgende

Dom

- 1 Denne anmodning om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 7 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EUT 2003, L 299, s. 9) og artikel 31, stk. 2, i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«).
- 2 Anmodningen er blevet indgivet i forbindelse med en sag mellem Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV (herefter »Max-Planck«) og Tetsuji Shimizu, en af Max-Plancks tidligere ansatte, vedrørende Max-Plancks afslag på at betale ham en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke var blevet afholdt ved arbejdsforholdets ophør.

Retsforskrifter

EU-retten

- 3 Fjerde betragtning til Rådets direktiv 93/104/EF af 23. november 1993 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EFT 1993, L 307, s. 18) havde følgende ordlyd:

»[D]et hedder bl.a. i [...] punkt 8 [...] i fællesskabspagten om arbejdstagernes grundlæggende arbejdsmarkedsmæssige og sociale rettigheder, som blev vedtaget af stats- og regeringscheferne for 11 medlemsstater på Det Europæiske Råds samling den 9. december 1989 i Strasbourg:

»[...]

8. Enhver arbejdstager i Det Europæiske Fællesskab har i overensstemmelse med gældende praksis i det enkelte land ret til en ugentlig hvileperiode og årlig ferie med løn, idet der skal ske indbyrdes tilnærmelse af varigheden heraf på et stadigt stigende niveau.

[...]««
- 4 Som det fremgår af første betragtning til direktiv 2003/88, som ophævede direktiv 93/104, foretager førstnævnte direktiv af hensyn til klarheden en kodifikation af bestemmelserne i direktiv 93/104.
- 5 Fjerde til sjette betragtning til direktiv 2003/88 har følgende ordlyd:

»(4) Forbedring af arbejdstagernes sikkerhedsmæssige, hygiejnemæssige og sundhedsmæssige vilkår under arbejdet er et mål, der ikke bør underordnes rent økonomiske hensyn.

(5) Alle arbejdstagere bør have passende hvileperioder. Begrebet »hvile« bør udtrykkes i tidsenheder, dvs. i dage, timer og/eller brøkdele heraf. Arbejdstagerne i [Unionen] bør have minimumshvileperioder – dagligt, ugentligt og årligt – og passende pauser. [...]

(6) Der bør tages hensyn til Den Internationale Arbejdsorganisations principper om tilrettelæggelse af arbejdstiden, herunder om natarbejde.«

6 Artikel 7 i direktiv 2003/88, som gengiver artikel 7 i direktiv 93/104 i uændret form, har følgende ordlyd:

»1. Medlemsstaterne træffer de nødvendige foranstaltninger for at sikre, at alle arbejdstagere får en årlig betalt ferie af mindst fire ugers varighed i overensstemmelse med de kriterier for opnåelse og tildeling heraf, som er fastsat i national lovgivning og/eller praksis.

2. Den minimale årlige betalte ferieperiode kan ikke erstattes med en finansiell godtgørelse, medmindre arbejdsforholdet ophører.«

7 Artikel 17 i direktiv 2003/88 bestemmer, at medlemsstaterne kan fravige visse af bestemmelserne heri. Imidlertid er der ikke fastsat fravigelser for så vidt angår direktivets artikel 7.

Tysk ret

8 § 7 i Bundesurlaubsgesetz (den tyske forbundslov om ferie) af 8. januar 1963 (BGBl. 1963, s. 2), foreskrev i den affattelse, der forelå den 7. maj 2002 (BGBl. 2002 I, s. 1529) (herefter »BUrlG«), som følger:

»(1) Ved den tidsmæssige fastlæggelse af ferien skal der tages hensyn til arbejdstagerens ferieønsker, medmindre tvingende grunde i virksomheden eller andre arbejdstageres ferieønsker, der set ud fra et socialt synspunkt bør have forrang, er til hinder herfor. Ferien skal bevilges, såfremt arbejdstageren kræver dette i forlængelse af medicinsk behandling eller genoptræning.

[...]

(3) Ferien skal gives og afholdes inden for det løbende kalenderår. Ferien kan kun overføres til næste kalenderår, hvis det er begrundet i tvingende grunde i virksomheden eller i arbejdstagerens personlige forhold. [...]

(4) Hvis ferien på grund af arbejdsforholdets ophør helt eller delvis ikke kan gives, skal der udbetales en godtgørelse.«

9 § 26 i Tarifvertrag für den öffentlichen Dienst (kollektiv overenskomst for det offentlige) med overskriften »Ferie« bestemmer i stk. 1:

»[...] Ferien skal gives i det løbende kalenderår [...]

[...]«

Tvisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

10 Tetsuji Shimizu var ansat ved Max-Planck i henhold til flere tidsbegrænsede kontrakter i perioden fra den 1. august 2001 til den 31. december 2013. Arbejdsforholdet mellem parterne var reguleret af bestemmelserne i BUrlG og den kollektive overenskomst for det offentlige.

- 11 Ved e-mail af 23. oktober 2013 opfordrede Max-Planck Tetsuji Shimizu til at afholde sin ferie før arbejdsforholdets ophør uden imidlertid at pålægge ham at afholde ferien på dage, som Max-Planck ensidigt havde fastsat. Tetsuji Shimizu afholdt to feriedage henholdsvis den 15. november og den 2. december 2013.
- 12 Efter at Tetsuji Shimizu ved e-mail af 23. december 2013 uden resultat havde ansøgt Max-Planck om udbetaling af en godtgørelse på 11 979 EUR svarende til 51 dages ikke-afholdt årlig betalt ferie i årene 2012 og 2013, anlagde han sag med påstand om, at Max-Planck blev tilpligtet at betale dette beløb.
- 13 Efter at Tetsuji Shimizu havde fået medhold i sagen ved første instans og efter appel, iværksatte Max-Planck revisionsanke ved den forelæggende ret, Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland).
- 14 Denne retsinstans har anført, at den i hovedsagen omhandlede ret til årlig betalt ferie i medfør af § 7, stk. 3, i BUrlG fortæbes, når den ikke afholdes i løbet af det år, for hvilket ferien er optjent. I henhold til BUrlG's § 7, stk. 3, fortæbes den ferie, som arbejdstageren ikke har afholdt i ferieåret, nemlig i princippet ved ferieårets udløb, medmindre de i denne bestemmelse fastsatte betingelser for overførsel af ferie er opfyldt. Når arbejdstageren således var i stand til at tage sin ferie i ferieåret, bortfalder hans ret til årlig betalt ferie ved ferieårets udløb. Da denne ret er bortfaldet, kan den således ikke længere omsættes til en ret til finansiell godtgørelse i henhold til BUrlG's § 7, stk. 4. Dette kan kun være anderledes, hvis arbejdstageren havde fremsat en rettidig anmodning om ferie til arbejdsgiveren, og denne sidstnævnte havde nægtet ham at tage ferie. BUrlG's § 7 kan derimod ikke fortolkes således, at arbejdsgiveren er forpligtet til at tvinge arbejdstageren til at afholde den betalte ferie.
- 15 Den forelæggende ret er af den opfattelse, at Domstolens praksis ikke gør det muligt at fastslå, om en national lovgivning, der har de virkninger, der er beskrevet i den foregående præmis, er forenelig med artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, idet retslitteraturen er præget af forskellige holdninger på dette punkt. Den forelæggende ret søger navnlig oplyst, om arbejdsgiveren i henhold til artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 er forpligtet til ensidigt at fastsætte datoen for ferien, eller om dom af 12. juni 2014, Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), skal fortolkes således, at retten til årlig betalt ferie ikke kan fortæbes ved udløbet af ferieåret eller overførselsperioden, selv hvis arbejdstageren var i stand til at gøre brug af denne ret.
- 16 Denne ret har endvidere anført, at Max-Planck er en privatretlig organisation, der drives uden vinding for øje, og som ganske vist hovedsageligt er finansieret af offentlige midler, men som imidlertid ikke har fået tillagt særlige beføjelser ud over dem, som følger af de regler, der finder anvendelse i forholdet mellem private parter, hvilket indebærer, at den bør anses for en privat part. Under disse omstændigheder tilkommer det ligeledes Domstolen at præcisere, om artikel 7 i direktiv 2003/88 eller chartrets artikel 31, stk. 2, har en mulig direkte virkning mellem private parter.
- 17 På denne baggrund har Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland) besluttet at udsætte sagen og at forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
 - »1) Er artikel 7 i [...] direktiv 2003/88 [...] eller [chartrets] artikel 31, stk. 2, [...] til hinder for en national ordning som § 7 i [BUrlG], der som forudsætning for, at retten til ferie kan gøres gældende, opstiller et krav om, at arbejdstageren anmoder om ferie under angivelse af, hvornår vedkommende ønsker at afholde ferien, og bestemmer, at retten til ferie ellers bortfalder uden godtgørelse ved udløbet af referenceperioden, og ifølge hvilken arbejdsgiveren således ikke er forpligtet til på eget initiativ ensidigt og på bindende vis for arbejdstageren at fastsætte det tidsrum inden for referenceperioden, som arbejdstagerens ferie afholdes i?
 - 2) Dersom det første spørgsmål besvares bekræftende:

Gælder dette også, såfremt arbejdsforholdet bestod mellem private parter?»

Om de præjudicielle spørgsmål

Det første spørgsmål

- 18 Med sit første spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, skal fortolkes således, at disse bestemmelser er til hinder for en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede, i henhold til hvilken en arbejdstager, der ikke har anmodet om at gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie i løbet af den omhandlede referenceperiode, ved udløbet af denne periode fortaber de årlige betalte feriedage, som han har optjent i henhold til disse bestemmelser for denne periode, samt som følge deraf hans ret til betaling af en finansiel godtgørelse for denne ikke afholdte årlige ferie i tilfælde af arbejdsforholdets ophør.
- 19 Det bemærkes indledningsvis, at i henhold til Domstolens faste praksis skal enhver arbejdstagers ret til årlig betalt ferie betragtes som et særligt vigtigt princip i Unionens sociallovgivning, der ikke kan fraviges, og som skal gennemføres af de kompetente nationale myndigheder inden for de udtrykkelige begrænsninger, der er fastsat af direktiv 2003/88 (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 15 og den deri nævnte retspraksis).
- 20 Retten til årlig betalt ferie har ikke blot som princip i Unionens sociallovgivning en særlig vigtig betydning, men denne ret fremgår endvidere udtrykkeligt af chartrets artikel 31, stk. 2, som i medfør af artikel 6, stk. 1, TEU har samme juridiske værdi som traktaterne (dom af 30.6.2016, Sobczyszyn, C-178/15, EU:C:2016:502, præmis 20 og den deri nævnte retspraksis).
- 21 For så vidt angår for det første artikel 7 i direktiv 2003/88 må det indledningsvis fastslås, at hovedsagen vedrører et afslag på udbetaling af en godtgørelse for årlig betalt ferie, som ikke var blevet afholdt på datoen for ophøret af det tidligere arbejdsforhold mellem parterne i hovedsagen.
- 22 Det bemærkes i denne forbindelse, at når arbejdsforholdet ophører, er det ikke længere muligt at holde den årlige betalte ferie, som arbejdstageren har ret til. For at undgå at arbejdstageren, fordi han ikke kan afholde ferien, mister denne ret til ferie, selv i form af et udbetalt pengebeløb, bestemmer artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88, at arbejdstageren er berettiget til en finansiel godtgørelse for de årlige feriedage, som ikke er blevet afholdt (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 17 og den deri nævnte retspraksis).
- 23 Som Domstolen har fastslået, opstiller artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 ikke nogen anden betingelse for opnåelse af retten til en finansiel godtgørelse end den, der vedrører den omstændighed dels, at arbejdsforholdet er ophørt, dels, at arbejdstageren ikke har afholdt alle de årlige ferier, som han havde ret til på tidspunktet for ophøret af arbejdsforholdet (dom af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 27 og den deri nævnte retspraksis).
- 24 Det fremgår i denne forbindelse af Domstolens praksis, at denne bestemmelse er til hinder for national lovgivning eller praksis, hvorefter der ikke ved arbejdsforholdets ophør udbetales nogen finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, som ikke er afholdt, til en arbejdstager, som ikke har været i stand til at gøre brug af hele sin ret til årlig ferie før dette arbejdsforholds ophør, bl.a. fordi han har haft sygeorlov inden for hele eller en del af referenceperioden og/eller overførselsperioden (dom af 20.1.2009, Schultz-Hoff m.fl., C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18, præmis 62, af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 31, og af 29.11.2017, King, C-214/16, EU:C:2017:914, præmis 65).
- 25 Domstolen har ligeledes fastslået, at artikel 7 i direktiv 2003/88 ikke kan fortolkes således, at retten til årlig ferie og derfor til den i denne artikels stk. 2 fastsatte finansielle godtgørelse kan bortfalde som følge af arbejdstagerens død. I denne forbindelse har Domstolen bl.a. fastslået, at hvis forpligtelsen til at betale en sådan godtgørelse skulle bortfalde på grund af arbejdstagerens dødsfald, ville denne

omstændighed have til følge, at en tilfældig begivenhed ville medføre en fuldstændig fortabelse af selve retten til årlig betalt ferie med tilbagevirkende kraft (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 25, 26 og 30).

- 26 En fortabelse af den ret til årlig betalt ferie, som en arbejdstager har optjent, eller den dertil hørende ret til betaling af godtgørelse for ikke afholdt ferie i tilfælde af arbejdsforholdets ophør, uden at den berørte person faktisk har haft mulighed for at gøre brug af denne ret til årlig betalt ferie, ville således være et indgreb i selve kernen i denne rettighed (jf. i denne retning dom af 19.9.2013, fornyet prøvelse, Kommissionen mod Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, præmis 32).
- 27 For så vidt angår hovedsagen bemærkes det, at ifølge de forklaringer, den forelæggende ret har fremsendt, er Tetsuji Shimizus tidligere arbejdsgivers afslag på at udbetale ham en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt før arbejdsforholdets ophør, baseret på en regel i national ret, hvorefter retten til sådan ferie i princippet fortabes som følge af den omstændighed, at arbejdstageren ikke i løbet af dette arbejdsforhold har anmodet om at tage denne ferie under den referenceperiode, som den vedrører, og ikke som følge af dette arbejdsforholds ophør som sådan.
- 28 Det spørgsmål, der i den foreliggende sag skal besvares, er således nærmere bestemt, om Tetsuji Shimizu, henset til den i denne doms præmis 23 anførte praksis fra Domstolen, på den dato, hvor det i hovedsagen omhandlede arbejdsforhold ophørte, stadig havde ret til årlig betalt ferie, der kunne omsættes til en finansiell godtgørelse grundet arbejdsforholdets ophør.
- 29 Dette spørgsmål vedrører således primært fortolkningen af artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, og hvorvidt denne bestemmelse er til hinder for, at den fortsatte ret til årlig betalt ferie, der ikke er afholdt ved afslutningen af en referenceperiode, gøres betinget af, at arbejdstageren har anmodet om at gøre brug af denne ret under denne periode, og for at det fastsættes, at retten fortabes i fraværet af en sådan anmodning, uden at arbejdsgiveren er forpligtet til ensidigt og på en for arbejdstageren bindende vis at fastsætte en dato for ferien i løbet af denne periode.
- 30 Det kan i denne forbindelse for det første ikke udledes af den i denne doms præmis 22-25 nævnte praksis fra Domstolen, at artikel 7 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den i denne artikels stk. 1 omhandlede ret til årlig ferie og den ret til godtgørelse, som erstatter denne ret ved arbejdsforholdets ophør som omhandlet i samme artikels stk. 2, altid vil tilkomme denne arbejdstager, uanset hvilke omstændigheder der ligger til grund for, at arbejdstageren ikke har taget sin årlige betalte ferie.
- 31 For det andet må det – selv om det ganske vist følger af fast retspraksis, at der for at sikre overholdelsen af den grundlæggende ret for arbejdstagerne til årlig betalt ferie, der er anerkendt i EU-retten, ikke bør foretages en streng fortolkning af artikel 7 i direktiv 2003/88 til skade for de rettigheder, som en arbejdstager kan udlede heraf (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 22 og den deri nævnte retspraksis) – ikke desto mindre ligeledes fastslås, at betalt ferie som fastsat i denne artikels stk. 1 tilsigter at gøre det muligt for arbejdstageren faktisk at tage den ferie, han har ret til (jf. i denne retning dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 49).
- 32 Ifølge Domstolens faste praksis har den ret til årlig ferie, der er fastsat i artikel 7 i direktiv 2003/88, nemlig til formål at give arbejdstageren mulighed for dels at hvile ud efter udførelsen af de arbejdsopgaver, der påhviler ham i henhold til ansættelseskontrakten, dels at have en periode til rådighed, hvorunder han kan slippe af og nyde sin fritid (dom af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 34 og den deri nævnte retspraksis).
- 33 Derudover har artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88, idet bestemmelsen foreskriver, at den minimale årlige betalte ferieperiode ikke kan erstattes med en finansiell godtgørelse, medmindre arbejdsforholdet ophører, ligeledes til formål at sikre, at en arbejdstager normalt kan nyde godt af en reel hviletid med

henblik på en effektiv beskyttelse af hans sikkerhed og sundhed (jf. i denne retning dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 60 og den deri nævnte retspraksis).

- 34 For det tredje tilkommer det, som fremgår det af selve ordlyden af artikel 7 i direktiv 2003/88 og af Domstolens praksis, medlemsstaterne at fastsætte betingelserne for udøvelsen og gennemførelsen af retten til årlig betalt ferie i deres nationale lovgivning ved at præcisere de konkrete omstændigheder, hvorunder arbejdstagerne kan gøre brug af denne ret (dom af 20.1.2009, Schultz-Hoff m.fl., C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18, præmis 28 og den deri nævnte retspraksis).
- 35 Domstolen har i denne forbindelse bl.a. præciseret, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 i princippet ikke er til hinder for en national lovgivning, der fastsætter bestemmelser om udøvelsen af den ret til årlig betalt ferie, som udtrykkeligt er fastsat i direktivet, selv om denne lovgivning indebærer, at retten hertil fortabes ved udløbet af reference- eller overførselsperioden, dog under den forudsætning, at en arbejdstager, som har fortabt retten til årlig betalt ferie, faktisk har haft mulighed for at gøre brug af den ret hertil, som tilkommer ham efter direktivet (dom af 20.1.2009, Schultz-Hoff m.fl., C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18, præmis 43).
- 36 En national lovgivning som BUrlG's § 7, stk. 1 og 3, der foreskriver, at der ved fastlæggelsen af de dage, ferien afholdes, skal tages hensyn til arbejdstagerens ønsker desangående, medmindre der foreligger tvingende hensyn til virksomhedens interesser, eller andre arbejdstageres ønsker grundet sociale hensyn bør gives fortrinsret, og at ferie som hovedregel skal tages i referenceåret, er bestemmelser om udøvelsen af retten til årlig betalt ferie som omhandlet i artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 og i den praksis fra Domstolen, som nævnes i den foregående præmis.
- 37 En lovgivning af denne type er en del af de nationale retsregler og procedurer, som finder anvendelse ved fastlæggelsen af arbejdstagernes ferie med henblik på at tage de forskellige foreliggende interesser i betragtning (jf. i denne retning dom af 10.9.2009, Vicente Pereda, C-277/08, EU:C:2009:542, præmis 22).
- 38 Det må imidlertid, som det fremgår af denne doms præmis 35, sikres, at anvendelsen af sådanne nationale regler ikke kan medføre fortabelse af ret til årlig betalt ferie, som arbejdstageren har optjent, selv om denne ikke faktisk har haft mulighed for at gøre brug af disse rettigheder.
- 39 Det bemærkes, at det i den foreliggende sag fremgår af forelæggelsesafgørelsen, at de i denne doms præmis 36 nævnte nationale bestemmelser fortolkes således, at den omstændighed, at en arbejdstager ikke har anmodet om sin årlige betalte ferie i løbet af den omhandlede referenceperiode, i princippet har til følge, at denne arbejdstager fortaber sin ret til denne ferie ved periodens afslutning og som følge deraf fortaber retten til betaling af en finansiel godtgørelse for denne ikke afholdte ferie i tilfælde af arbejdsforholdets ophør.
- 40 Som generaladvokaten har anført i punkt 32 i sit forslag til afgørelse, tilsidesætter en sådan automatisk fortabelse af retten til årlig betalt ferie, som ikke er betinget af en forudgående undersøgelse af, om arbejdstageren faktisk har haft mulighed for at gøre brug af denne ret, de i denne doms præmis 35 nævnte grænser, som ufravigeligt skal overholdes af medlemsstaterne, når de fastsætter gennemførelsesbestemmelserne for udøvelsen af denne ret.
- 41 Arbejdstageren skal nemlig anses for den svage part i arbejdsforholdet, således at det er nødvendigt at forhindre, at arbejdsgiveren bruger sin stilling til at pålægge arbejdstageren en begrænsning af dennes rettigheder. Henset til denne status som svag part kan en sådan arbejdstager afskrækkes fra at gøre sine rettigheder udtrykkeligt gældende over for sin arbejdsgiver, idet påberåbelse af rettighederne navnlig vil kunne medføre, at arbejdsgiveren træffer foranstaltninger vedrørende arbejdsforholdet til skade for arbejdstageren (jf. i denne retning dom af 25.11.2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, præmis 80 og 81 og den deri nævnte retspraksis).

- 42 Derudover er tilskyndelser til at give afkald på ferie eller til at få arbejdstagerne til at gøre dette som nævnt i denne doms præmis 32 og 33 uforenelige med formålet med retten til årlig betalt ferie, henset til navnlig nødvendigheden af at sikre arbejdstageren en reel hviletid med henblik på en effektiv beskyttelse af hans sikkerhed og sundhed (jf. i denne retning dom af 6.4.2006, *Federatie Nederlandse Vakbeweging*, C-124/05, EU:C:2006:244, præmis 32). Således er enhver praksis eller undladelse fra en arbejdsgiver, der har en potentielt afskrækkende virkning på, om en arbejdstager afholder den årlige ferie, ligeledes uforenelig med formålet om retten til årlig betalt ferie (dom af 29.11.2017, *King*, C-214/16, EU:C:2017:914, præmis 39 og den deri nævnte retspraksis).
- 43 Under disse omstændigheder må det undgås, at byrden med at sikre, at retten til årlig betalt ferie faktisk benyttes, udelukkende placeres hos arbejdstageren, mens arbejdsgiveren således vil få mulighed for at slippe for at overholde sine egne forpligtelser under påskud af, at arbejdstageren ikke har indgivet en anmodning om at afholde årlig betalt ferie.
- 44 Selv om det som svar på den tvivl, der i denne forbindelse udtrykkes i det første spørgsmål, skal præciseres, at arbejdsgiverens forpligtelser i henhold til artikel 7 i direktiv 2003/88 ikke indebærer et krav til denne om, at han tvinger sine arbejdstagere til faktisk at tage den årlige betalte ferie, de har ret til (jf. i denne retning dom af 7.9.2006, *Kommissionen mod Det Forenede Kongerige*, C-484/04, EU:C:2006:526, præmis 43), gælder det ikke desto mindre, at denne arbejdsgiver til gengæld skal sikre, at arbejdstageren har mulighed for at gøre brug af denne ret (jf. i denne retning dom af 29.11.2017, *King*, C-214/16, EU:C:2017:914, præmis 63).
- 45 Som generaladvokaten har anført i punkt 41-43 i sit forslag til afgørelse er arbejdsgiveren – henset til, at retten til årlig betalt ferie ikke kan fraviges, og med henblik på at sikre den effektive virkning af artikel 7 i direktiv 2003/88 – navnlig forpligtet til konkret og med fuld gennemsigtighed at sikre, at arbejdstageren faktisk er i stand til at tage sin årlige betalte ferie, om fornødent ved formelt at tilskynde arbejdstageren til at gøre dette, idet arbejdsgiveren samtidig præcist og i god tid, således at denne ferie stadig er egnet til at sikre den berørte den hvile og afslapning, som tilsigtes med dermed, oplyser arbejdstageren om, at hvis han ikke tager ferien, fortabes den ved afslutningen af referenceperioden eller en godkendt overførselsperiode.
- 46 Derudover påhviler bevisbyrden i denne henseende arbejdsgiveren (jf. analogt dom af 16.3.2006, *Robinson-Steele m.fl.*, C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 68). Hvis arbejdsgiveren ikke kan godtgøre, at denne har udvist den fornødne omhu, for at arbejdstageren faktisk har kunnet tage den årlige betalte ferie, som vedkommende har ret til, må en fortabelse af retten til denne ferie ved afslutningen af referenceperioden eller den godkendte overførselsperiode, og i tilfælde af ansættelsesforholdets ophør den dertil svarende manglende udbetaling af en finansiell godtgørelse for ikke afholdt årlig ferie, anses for at udgøre en tilsidesættelse af henholdsvis artikel 7, stk. 1, og artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88.
- 47 Hvis denne arbejdsgiver derimod kan føre det bevis, der påhviler ham i denne forbindelse, således at det fremgår, at arbejdstageren bevidst og med fuld forståelse af de konsekvenser, der følger deraf, har undladt at tage sin årlige betalte ferie efter at have fået mulighed for faktisk at gøre brug af retten dertil, er artikel 7, stk. 1 og 2, i direktiv 2003/88 hverken til hinder for fortabelsen af denne ret eller – i tilfælde af arbejdsforholdets ophør – til hinder for den dertil svarende manglende udbetaling af en finansiell godtgørelse for ikke afholdt årlig ferie.
- 48 Som generaladvokaten har anført i punkt 50 og 51 i sit forslag til afgørelse, og som det fremgår af præmis 42 i denne dom, er enhver fortolkning af artikel 7 i direktiv 2003/88, som tilskynder arbejdstageren til frivilligt at afstå fra at afholde sin årlige betalte ferie i den relevante referenceperiode eller godkendte overførselsperiode for dermed at øge dennes løn ved arbejdsforholdets ophør, uforenelig med de formål, der forfølges med indførelsen af retten til årlig betalt ferie.

- 49 Hvad for det andet angår chartrets artikel 31, stk. 2, bemærkes det, at det følger af Domstolens faste praksis, at de grundlæggende rettigheder, der er sikret ved Unionens retsorden, kan anvendes i alle situationer, der reguleres af EU-retten (jf. bl.a. dom af 15.1.2014, *Association de médiation sociale*, C-176/12, EU:C:2014:2, præmis 42 og den deri nævnte retspraksis).
- 50 Da den i hovedsagen omhandlede lovgivning således udgør en gennemførelse af direktiv 2003/88, finder chartrets artikel 31, stk. 2, anvendelse i hovedsagen (jf. analogt dom af 15.1.2014, *Association de médiation sociale*, C-176/12, EU:C:2014:2, præmis 43).
- 51 Det fremgår i denne forbindelse indledningsvis af selve ordlyden af chartrets artikel 31, stk. 2, at denne bestemmelse giver enhver arbejdstager »ret« til »årlig ferie med løn«.
- 52 I henhold til forklaringen vedrørende chartrets artikel 31 – som der i overensstemmelse med artikel 6, stk. 1, tredje afsnit, TEU og chartrets artikel 52, stk. 7, skal tages hensyn til ved fortolkningen af chartret – er chartrets artikel 31, stk. 2, dernæst inspireret af direktiv 93/104 samt af artikel 2 i den europæiske socialpagt, der blev undertegnet i Torino den 18. oktober 1961 og revideret i Strasbourg den 3. maj 1996, og punkt 8 i fællesskabspagten om arbejdstagernes grundlæggende arbejdsmarkedsmæssige og sociale rettigheder, som blev vedtaget på Det Europæiske Råds samling den 9. december 1989 i Strasbourg (dom af 19.9.2013, fornyet prøvelse, Kommissionen mod Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, præmis 27).
- 53 Som det fremgår af første betragtning til direktiv 2003/88, har dette direktiv kodificeret direktiv 93/104, og artikel 7 i direktiv 2003/88 vedrørende retten til årlig betalt ferie er en uændret gengivelse af ordlyden af artikel 7 i direktiv 93/104 (dom af 19.9.2013, fornyet prøvelse, Kommissionen mod Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, præmis 28).
- 54 Det bemærkes endelig i denne forbindelse, at den grundlæggende ret til årlig betalt ferie, som knæsesættes i chartrets artikel 31, stk. 2, kun kan begrænses under overholdelse af de strenge betingelser, der er fastsat i chartrets artikel 52, stk. 1, og under respekt for rettighedens kerneindhold. Medlemsstaterne kan således ikke afvige fra det princip, der følger af artikel 7 i direktiv 2003/88, sammenholdt med chartrets artikel 31, stk. 2, hvorefter en ret til årlig betalt ferie, der er optjent, ikke kan bortfalde ved udløbet af referenceperioden og/eller en overførselsperiode, som er fastsat ved national lovgivning, når arbejdstageren ikke har været i stand til at afholde ferie (jf. i denne retning dom af 29.11.2017, *King*, C-214/16, EU:C:2017:914, præmis 56).
- 55 Det følger af disse betragtninger, at såvel artikel 7 i direktiv 2003/88 som – for så vidt angår situationer, der er omfattet af chartrets anvendelsesområde – chartrets artikel 31, stk. 2, skal fortolkes således, at de er til hinder for en national lovgivning, i henhold til hvilken den omstændighed, at en arbejdstager ikke har anmodet om at kunne gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie i løbet af referenceperioden, hvilken ret følger af disse bestemmelser, automatisk har til følge, at arbejdstageren, uden at det forudgående er blevet undersøgt, om denne arbejdstager faktisk har fået mulighed for at gøre brug af denne ret, fortaber denne ret til ferie og som følge deraf hans ret til en finansiell godtgørelse for den ikke afholdte årlige betalte ferie i tilfælde af arbejdsforholdets ophør.
- 56 Når arbejdstageren derimod bevidst og med fuld forståelse for de konsekvenser, der kan følge deraf, har undladt at afholde sin årlige betalte ferie efter faktisk at være givet mulighed for at gøre brug af sin ret dertil, er artikel 7, stk. 1 og 2, i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, hverken til hinder for, at denne ret fortabes, eller at der i tilfælde af arbejdsforholdets ophør ikke betales en tilsvarende finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt, uden at arbejdsgiveren er forpligtet til at pålægge denne arbejdstager faktisk at gøre brug af denne ret.
- 57 Det tilkommer den forelæggende ret at undersøge, om den i hovedsagen omhandlede nationale lovgivning kan fortolkes i overensstemmelse med artikel 7, stk. 1 og 2, i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2.

- 58 Det bemærkes i denne forbindelse, at det således i henhold til Domstolens faste praksis påhviler de nationale retter ved anvendelsen af nationale retsfor skrifter i videst muligt omfang at fortolke dem i lyset af det pågældende direktivs ordlyd og formål, for at det med direktivet tilsigtede resultat fremkaldes og for dermed at handle i overensstemmelse med artikel 288, stk. 3, TEUF (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 24 og den deri nævnte retspraksis).
- 59 Princippet om overensstemmende fortolkning kræver, at de nationale retter gør alt, hvad der henhører under deres kompetence – idet de tager national ret i dens helhed i betragtning, og de anvender fortolkningsmetoder, der er anerkendt i denne ret – for at sikre den fulde virkning af det omhandlede direktiv og for at nå et resultat, der er i overensstemmelse med det, der tilsigtes med direktivet (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 27 og den deri nævnte retspraksis).
- 60 Som Domstolen ligeledes har fastslået, omfatter kravet om en sådan overensstemmende fortolkning bl.a. en forpligtelse for de nationale domstole til i givet fald at ændre en fast retspraksis, såfremt denne er baseret på en fortolkning af national ret, som er uforenelig med formålene med et direktiv. En national retsinstans kan derfor ikke med rette antage, at det er umuligt for den at fortolke en national bestemmelse i overensstemmelse med EU-retten, alene som følge af den omstændighed, at den stedse har fortolket denne bestemmelse i en retning, som ikke er forenelig med denne ret (dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 72 og 73 og den deri nævnte retspraksis).
- 61 På baggrund af samtlige ovenstående betragtninger skal det første spørgsmål besvares med, at artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, skal fortolkes således, at disse bestemmelser er til hinder for en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede, i henhold til hvilken en arbejdstager, der ikke har anmodet om at gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie i løbet af den omhandlede referenceperiode, ved udløbet af denne periode automatisk og uden forudgående undersøgelse af, om arbejdsgiveren faktisk har givet arbejdstageren mulighed for at gøre brug af denne ret, herunder ved at give denne tilstrækkelige oplysninger, fortaber de årlige betalte feriedage, som han har optjent i henhold til disse bestemmelser for denne periode, samt som følge deraf hans ret til en finansiell godtgørelse for denne ikke afholdte årlige ferie i tilfælde af arbejdsforholdets ophør. Det tilkommer i denne forbindelse den forelæggende ret under hensyntagen til al national ret og ved hjælp af de fortolkningsmetoder, der anerkendes i denne ret, at undersøge, om den kan nå frem til en fortolkning af den nationale ret, der sikrer den fulde virkning af EU-retten.

Det andet spørgsmål

- 62 Med sit andet spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, i tilfælde af, at det er umuligt at fortolke en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede således, at dens overensstemmelse med disse EU-retlige bestemmelser sikres, skal fortolkes således, at de har til følge, at den nationale retsinstans skal undlade at anvende en sådan national lovgivning i forbindelse med en tvist mellem en arbejdstager og dennes tidligere arbejdsgiver, som er en privat part, og at denne arbejdstager i henhold til disse bestemmelser på arbejdsgiverens bekostning skal indrømme en finansiell godtgørelse for optjent årlig ferie, som ikke er afholdt ved arbejdsforholdets ophør.
- 63 Hvad for det første angår spørgsmålet om, hvorvidt artikel 7 i direktiv 2003/88 bør tillægges direkte virkning, fremgår det af Domstolens faste praksis, at borgerne i alle tilfælde, hvor bestemmelserne i et direktiv ud fra et indholdsmæssigt synspunkt fremstår som ubetingede og tilstrækkeligt præcise, ved de nationale domstole kan påberåbe sig disse bestemmelser over for staten, enten når denne ikke rettidigt har gennemført direktivet i national ret, eller når den ikke har gennemført det korrekt (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 33 og den deri nævnte retspraksis). Derudover kan borgerne, når de i forhold til en stat kan støtte ret på et direktiv, påberåbe sig dette, uanset i hvilken egenskab staten har handlet, dvs. som arbejdsgiver eller som offentlig myndighed. Det

er nemlig i begge tilfælde væsentligt at hindre, at staten kan forbedre sin retsstilling ved ikke at efterkomme EU-retten (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 38 og den deri nævnte retspraksis).

- 64 Domstolen har på grundlag af disse betragtninger fastslået, at borgerne kan støtte ret på ubetingede og tilstrækkeligt præcise direktivbestemmelser, ikke alene over for en medlemsstat og alle dens administrative organer, herunder de decentraliserede myndigheder, men ligeledes over for organer eller enheder, som er undergivet statens myndighed eller kontrol, eller som af en medlemsstat er blevet tildelt en opgave af almen interesse, og som med henblik herpå har særlige beføjelser i forhold til dem, der følger af bestemmelser, som gælder i forholdet til private (dom af 7.8.2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, præmis 45 og den deri nævnte retspraksis).
- 65 I den foreliggende sag tilkommer det den forelæggende ret, som i øvrigt er den eneste, der råder over de i den forbindelse nødvendige oplysninger, at foretage de undersøgelser, der er påkrævet vedrørende dette spørgsmål. Den forelæggende ret har imidlertid, som det fremgår af denne doms præmis 16, anlagt det synspunkt, at Max-Planck bør anses for en privat part.
- 66 Henset til det foregående bemærkes det, at det følger af Domstolens faste praksis, at et direktiv ikke i sig selv kan skabe forpligtelser for private og derfor ikke som sådan kan påberåbes over for sådanne personer. En udvidelse af muligheden for at påberåbe sig en bestemmelse i et ikke gennemført eller ukorrekt gennemført direktiv, således at den også kommer til at omfatte retsforhold mellem private, ville være ensbetydende med, at der tillægges Unionen beføjelser til at udstede regler, der direkte skaber forpligtelser for private, selv om en kompetence hertil kun tilkommer Unionen med dens kompetence til at udstede forordninger (dom af 7.8.2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, præmis 42 og den deri nævnte retspraksis).
- 67 Således kan selv en klar, præcis og ubetinget bestemmelse i et direktiv, som har til formål at tillægge private rettigheder eller at pålægge private forpligtelser, ikke som sådan finde anvendelse inden for rammerne af en sag, hvori alene private er parter (dom af 7.8.2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, præmis 43 og den deri nævnte retspraksis).
- 68 Selv om artikel 7, stk. 1 og 2, i direktiv 2003/88 opfylder betingelserne om at være ubetingede og tilstrækkeligt præcise som påkrævet for direkte virkning (jf. i denne retning dom af samme dag, Bauer og Willmeroth, C-569/16 og C-570/16, præmis 71-73), kan disse bestemmelser ikke påberåbes i en tvist mellem private som den i hovedsagen omhandlede med henblik på at sikre den fulde virkning af nævnte ret til årlig betalt ferie og med henblik på, at enhver modstridende bestemmelse i national ret ikke anvendes (dom af 26.3.2015, Fenoll, C-316/13, EU:C:2015:200, præmis 48).
- 69 Hvad for det andet angår chartrets artikel 31, stk. 2 – hvorom det er fastslået i denne doms præmis 49-55, at denne artikel finder anvendelse i en situation som den i hovedsagen omhandlede, og at den skal fortolkes således, at den er til hinder for en lovgivning som den i hovedsagen omhandlede – bemærkes det indledningsvis, at retten til årlig betalt ferie er et grundlæggende princip i Unionens sociallovgivning.
- 70 Dette princip finder for sit vedkommende sin kilde i såvel retsakter udarbejdet af medlemsstaterne på Unionsplan, såsom fællesskabspagten om arbejdstagernes grundlæggende arbejdsmarkedsmæssige og sociale rettigheder, som i øvrigt nævnes i artikel 151 TEUF, som i internationale retsakter, som medlemsstaterne har samarbejdet om eller tilsluttet sig. Blandt disse sidstnævnte findes den ligeledes i artikel 151 TEUF nævnte europæiske socialpagt, som alle medlemsstaterne deltager i, for så vidt som de har tiltrådt denne enten i den oprindelige udgave, i den reviderede udgave eller i begge udgaver. Ligeledes kan Den Internationale Arbejdsorganisations konvention nr. 132 af 24. juni 1970 om årlig ferie med løn (revideret), nævnes, som – således som Domstolen har fastslået i præmis 37 og 38 i

dom af 20. januar 2009, Schultz-Hoff m.fl. (C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18) – fastsætter denne organisations principper, som det i sjette betragtning til direktiv 2003/88 præciseres, at der skal tages hensyn til.

- 71 I denne forbindelse anføres det navnlig i fjerde betragtning til direktiv 93/104, at fællesskabspagten om arbejdstagernes grundlæggende arbejdsmarkedsmaessige og sociale rettigheder i artikel 8 erklærer, at enhver arbejdstager i Unionen har ret til årlig ferie med løn, idet der skal ske indbyrdes tilnærmelse af varigheden heraf på et stadigt stigende niveau (jf. i denne retning dom af 26.6.2001, BECTU, C-173/99, EU:C:2001:356, præmis 39).
- 72 Artikel 7 i direktiv 93/104 og artikel 7 i direktiv 2003/88 har således ikke selv fastsat retten til årlig betalt ferie, som navnlig finder sin kilde i forskellige internationale retsakter (jf. analogt dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 75), og som udgør et grundlæggende princip i Unionens sociallovgivning, der som sådan ikke kan fraviges (jf. i denne retning dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 48 og 68), idet dette grundlæggende princip omfatter retten til årlig »betalt« ferie som sådan og den dertil uadskilleligt knyttede ret til en finansiel godtgørelse for årlig ferie, som ikke er afholdt ved arbejdsforholdets ophør (jf. dom af samme dag, Bauer og Willmeroth, C-569/16 og C-570/16, præmis 83).
- 73 Chartrets artikel 31, stk. 2, afspejler, idet bestemmelsen i ubetingede vendinger foreskriver, at »enhver arbejdstager« har »ret« »til årlig ferie med løn«, uden at der i denne forbindelse, som i eksempelvis chartrets artikel 27, der gav anledning til dom af 15. januar 2014, Association de médiation sociale (C-176/12, EU:C:2014:2), henvises til »de tilfælde og de betingelser, der er fastsat i EU-retten og national lovgivning og praksis«, det grundlæggende princip i Unionens sociallovgivning, der kun kan fraviges under overholdelse af de strenge betingelser, der er fastsat i chartrets artikel 52, stk. 1, og navnlig under overholdelse af kerneindholdet i den grundlæggende ret til årlig betalt ferie.
- 74 Retten til en årlig periode med ferie med løn, som i henhold til chartrets artikel 31, stk. 2, sikres enhver arbejdstager, antager således ved sin blotte eksistens en på en gang imperativ og ubetinget karakter, som det ikke er fornødent at konkretisere ved EU-retlige eller nationale bestemmelser, som kun er påkrævede for at præcisere den nøjagtige varighed af den årlige betalte ferie og efter omstændighederne visse betingelser for brugen deraf. Det følger heraf, at denne bestemmelse i sig selv er tilstrækkelig til at tillægge arbejdstagerne en ret, der som sådan kan påberåbes i en tvist med deres arbejdsgiver i en situation, der er omfattet af EU-retten, og som derfor er omfattet af chartrets anvendelsesområde (jf. i denne retning dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 76).
- 75 Chartrets artikel 31, stk. 2, i direktiv 2003/88 har således navnlig for så vidt angår situationer, der er omfattet af chartrets anvendelsesområde, til følge, at den nationale retsinstans skal afstå fra at anvende en lovgivning, der strider mod det i denne doms præmis 54 nævnte princip om, at en arbejdstager ikke må fratages en optjent ret til årlig betalt ferie ved udløbet af referenceperioden og/eller en overførselsperiode, som er fastsat ved national lovgivning, når arbejdstageren ikke har været i stand til at afholde sin ferie, eller som følge deraf den ret til finansiel godtgørelse, som erstatter denne ferie ved arbejdsforholdets ophør, som er en ret, der er uadskilleligt knyttet til denne ret til årlig ferie »med løn«. I henhold til samme bestemmelse har arbejdsgiverne heller ikke ret til at påberåbe sig eksistensen af en sådan national lovgivning med henblik på at unddrage sig at betale denne godtgørelse, som de er forpligtede til i henhold til den grundlæggende rettighed, som sikres ved denne bestemmelse.
- 76 Hvad angår denne virkning af chartrets artikel 31, stk. 2, i forhold til arbejdsgivere, der er private parter, bemærkes det, at selv om chartrets artikel 51, stk. 1, præciserer, at dets bestemmelser er rettet til Unionens institutioner, organer, kontorer og agenturer under iagttagelse af nærhedsprincippet, samt til medlemsstaterne, dog kun når de gennemfører EU-retten, berører artikel 51, stk. 1, derimod ikke

spørgsmålet om, hvorvidt sådanne private parter efter omstændighederne kan være direkte bundet af visse af dette charters bestemmelser, og bestemmelsen kan derfor ikke fortolkes således, at den systematisk udelukker denne mulighed.

- 77 Som generaladvokaten har anført i punkt 78 i sit forslag til afgørelse Bauer og Willmeroth (C-569/16 og C-570/16, EU:C:2018:337), kan den omstændighed, at visse af den primære rets bestemmelser i første omgang er rettet mod medlemsstaterne, ikke udelukke, at disse kan finde anvendelse i forholdet mellem private parter (jf. i denne retning dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 77).
- 78 Endvidere har Domstolen navnlig allerede fastslået, at det i chartrets artikel 21, stk. 1, indeholdte forbud i sig selv er tilstrækkeligt til at tillægge private parter en ret, der kan påberåbes som sådan i en retstvist med en anden privat part (dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 76), uden at chartrets artikel 51, stk. 1, var til hinder derfor.
- 79 Det må endeligt for så vidt mere præcist angår chartrets artikel 31, stk. 2, fremhæves, at den ret, enhver arbejdstager har til perioder med årlig ferie med løn, efter selve rettighedens karakter indebærer en dertil svarende forpligtelse for arbejdsgiveren, nemlig til at indrømme sådanne perioder eller en godtgørelse for årlig ferie med løn, der ikke er afholdt ved arbejdsforholdets ophør.
- 80 I tilfælde af, at det er umuligt at fortolke den i hovedsagen omhandlede nationale lovgivning således, at dens overensstemmelse med chartrets artikel 31, stk. 2, sikres, påhviler det således i en situation som den i hovedsagen foreliggende den forelæggende ret inden for rammerne af dens kompetence at sikre den retsbeskyttelse, der følger af denne bestemmelse, og sikre dens fulde virkning ved at undlade at anvende denne nationale lovgivning (jf. analogt dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 79).
- 81 Henset til samtlige ovenstående betragtninger skal det andet spørgsmål besvares med, at i tilfælde af, at det er umuligt at fortolke en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede således, at dens overensstemmelse med artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, sikres, følger det af sidstnævnte bestemmelse, at en national retsinstans, for hvilken en tvist mellem en arbejdstager og dennes tidligere arbejdsgiver, som er en privat part, verserer, skal undlade at anvende denne nationale lovgivning og sikre, at medmindre denne arbejdsgiver kan godtgøre at have udvist den fornødne omhu, for at arbejdstageren faktisk har kunnet tage den årlige betalte ferie, som vedkommende har ret til i henhold til EU-retten, kan denne arbejdstager hverken fratages sin optjente ret til sådan årlig betalt ferie eller som følge deraf den ret til finansiel godtgørelse for ikke afholdt ferie, hvis betaling i tilfælde af arbejdsforholdets ophør direkte påhviler den berørte arbejdsgiver.

Sagsomkostninger

- 82 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Store Afdeling) for ret:

- 1) Artikel 7 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden og artikel 31, stk. 2, i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder skal fortolkes således, at de er til hinder for en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede, i henhold til hvilken en arbejdstager, der ikke har anmodet om at kunne gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie i løbet af den omhandlede referenceperiode, ved udløbet af denne periode automatisk og uden**

forudgående undersøgelse af, om arbejdsgiveren faktisk har givet arbejdstageren mulighed for at gøre brug af denne ret, herunder ved at give denne tilstrækkelige oplysninger, fortaber den ret til årlige betalte feriedage, som han har optjent i henhold til disse bestemmelser for denne periode, samt som følge deraf hans ret til en finansiel godtgørelse for denne ikke afholdte årlige ferie i tilfælde af arbejdsforholdets ophør. Det tilkommer i denne forbindelse den forelæggende ret under hensyntagen til al national ret og ved hjælp af de fortolkningsmetoder, der anerkendes i denne ret, at undersøge, om den kan nå frem til en fortolkning af den nationale ret, der sikrer den fulde virkning af EU-retten.

- 2) I tilfælde af, at det er umuligt at fortolke en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede således, at dens overensstemmelse med artikel 7 i direktiv 2003/88 og artikel 31, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder sikres, følger det af sidstnævnte bestemmelse, at en national retsinstans, for hvilken en tvist mellem en arbejdstager og dennes tidligere arbejdsgiver, som er en privat part, verserer, skal undlade at anvende denne nationale lovgivning og sikre, at medmindre denne arbejdsgiver kan godtgøre at have udvist den fornødne omhu for, at arbejdstageren faktisk har kunnet tage den årlige betalte ferie, som vedkommende har ret til i henhold til EU-retten, kan denne arbejdstager hverken fratages sin optjente ret til sådan årlig betalt ferie eller som følge deraf den ret til finansiel godtgørelse for ikke afholdt ferie, hvis betaling i tilfælde af arbejdsforholdets ophør direkte påhviler den berørte arbejdsgiver.

Underskrifter